

JUMABAY JIROV BAZAROVNING IJODIY YO‘LI

Ayapov.S.B.¹, Alimbayev.A.K.²

Mas‘ul muallif: Ayapov.S.B.,
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq
davlat universiteti dotsenti.

Received: 07 Oktabr 2026

Accepted: 12 Oktabr 2026

Published: 17 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Musiqi
pedagogikasi. Madaniyat.
Etnografiya.

Iqtibos uchun: Ayapov.S.B.
JUMABAY JIROV BAZAROVNING
IJODIY YO‘LI / Ayapov.S.B.,
Alimbayev.A.K. // Musiqi
pedagogikasi. Madaniyat.
Etnografiya. — 2026. — T. 2, № 1.
— B. 64–66.

1. Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti dotsenti

2. Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Musiqi ta‘limi va san‘at mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Jumabay jirov Bazarov qoraqalpoq jirovlari orasida yuksak obro‘-e‘tiborga ega bo‘lgan ijodkorlardan biridir. Uning ijrosidagi dostonlar audio va video yozuvlarga muhrlanib, bugungi kungacha saqlanib kelmoqda. Uning improvizatorlik mahorati boshqa jirovlar ijodiga nisbatan ancha yuqori darajada namoyon bo‘ladi. Jumabay jirovning hayoti va ijodi haqida xalq orasida ham, yozma manbalarda ham ko‘plab ma‘lumotlar mavjud. Ushbu maqolada ana shu ma‘lumotlarning ayrimlarini qisqacha yoritishni maqsadga muvofiq deb topdik.

Kalit so‘zlar: jirov, qo‘biz, tolgo‘v, doston, shoir.

ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ ДЖУМАБАЯ ЖЫРАУ БАЗАРОВА

Аннотация. Джумбай жырау Базаров является одним из наиболее авторитетных жырау среди каракалпакских исполнителей устного народного творчества. Исполненные им дастаны, сохранившиеся в аудио- и видеозаписях, дошли до наших дней. Его импровизаторское мастерство отличается особой выразительностью и высоким уровнем по сравнению с творчеством многих других жырау. Сведения о жизни и творчестве Джумбая жырау широко представлены как в народной памяти, так и в письменных источниках. В данной статье мы сочли целесообразным кратко остановиться на некоторых из этих сведений.

Ключевые слова: жырау, кобыз, толгау, дастан, поэт.

THE CREATIVE JOURNEY OF JUMABAY ZHYRAU BAZAROV

Abstract. Jumabay Zhyrau Bazarov is one of the highly respected zhyrau among Karakalpak traditional performers. The dastans performed by him have been preserved in audio and video recordings and have survived to the present day. His improvisational skills are particularly remarkable and distinguish him from many other zhyrau. Information about Jumabay Zhyrau’s life and creative work is widely available both in the collective memory of the people and in written sources. This article aims to briefly highlight some of these sources and the information they provide.

Keywords: zhyrau, kobyz, tolgaу, dastan, poet.

Jumaboy Jirov Bazarov qoraqalpoq xalqining boy og‘zaki ijodiy merosini saqlash, rivojlantirish va keyingi avlodlarga yetkazishda muhim o‘rin tutgan iste‘dodli jirovlardan biridir. Uning ijodiy faoliyati qoraqalpoq jirovchilik san‘atining an‘anaviy xususiyatlari, doston ijrochiligi maktabi va xalqning tarixiy-madaniy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgani bilan ahamiyatlidir. Jumaboy Jirov Bazarovning ijodiy yo‘lini o‘rganish nafaqat alohida san‘atkorning hayoti va faoliyatini yoritish, balki qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodining rivojlanish jarayonlarini, ustoz-shogird an‘analarining davomiyligini hamda milliy ijrochilik san‘atining o‘ziga xos jihatlarini anglash imkonini beradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi Jumaboy Jirov Bazarovning hayoti va ijodiy yo‘lini yoritish, uning ustoz-shogird an‘analariga asoslangan ijrochilik mahoratini, repertuarining janriy xususiyatlarini hamda qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodi rivojiga qo‘shgan hissasini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun san‘atkorning ijodiy shakllanish bosqichlarini o‘rganish, uning repertuaridagi doston va termalarning badiiy-g‘oyaviy xususiyatlarini aniqlash, ijro uslubining o‘ziga xos jihatlarini tavsiflash hamda milliy madaniy merosni saqlashdagi o‘rnini baholash vazifalari belgilanadi.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati Jumaboy Jirov Bazarov ijodini qoraqalpoq folklorshunosligi, musiqa san‘ati va an‘anaviy dostonchilik tarixi bilan bog‘liq holda o‘rganish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Olingan xulosalar jirovlik san‘atining o‘ziga xos xususiyatlarini chuqurroq anglash, xalq dostonlarini ijro etish an‘analarini tizimli o‘rganish va milliy madaniy merosni targ‘ib qilishga xizmat qilishi mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, Jumaboy Jirov Bazarovning ijodiy yo‘lini o‘rganish uning shaxsiy mahoratini tavsiflash bilangina cheklanmaydi. Bu, avvalo, qoraqalpoq xalqining ko‘p asrlik epik an‘analari, milliy badiiy tafakkuri va og‘zaki irod merosining davomiyligini yoritishga qaratilgan ilmiy izlanishdir. San‘atkorning ijodiy merosini tarixiy, folkloristik va ijrochilik nuqtayi nazaridan tahlil qilish qoraqalpoq jirovlik maktabining

rivojlanish xususiyatlarini ochib berish hamda uning milliy madaniyatdagi o'rnini asoslashga imkon beradi.

Jumabay jirov Bazarov 1927-yil 22-oktabrda Turkmanistonning Toshhovuz viloyati Ko'hna Urganch tumanidagi 13-qishloq sovetida dunyoga kelgan. Keyinchalik uning oilasi Xo'jayli tumanidagi Tomir oyoq qishlog'iga ko'chib keladi. Bu yerda joylashgan Chkalov nomidagi va «Pioner» kolxozlariga taniqli qoraqalpoq jirovlaridan Abdirasul o'g'li Esemuratov, Seytmurat, Qulemet, Jannazar va O'teniyoz jirovlar tez-tez tashrif buyurib, to'y va bayramlarda dostonlar kuylashardi.

Shuningdek, u Esen va Qaljan baxshilarning (turkman), Qoshqar jirovning (qozoq) ijrosida turkman, qozoq xalq qo'shiqlari hamda dostonlarini tinglab ulg'ayadi. Bularning barchasi yosh Jumabayning san'atga, ayniqsa, qo'shiq kuylash va doston ijro etishga bo'lgan qiziqishi uyg'onishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Yosh Jumabay 5-sinfni tamomlaganidan so'ng o'qishini davom ettira olmadi. Bunga ota-onasining qarib, mehnatga yaroqsiz bo'lib qolganligi sabab bo'ldi. Shu bois Jumabay Yangi Yop bo'yidagi Jappas qishlog'i chorvasini boqib yurdi. Ulug' Vatan urushi yillarida u Ashxobod, Chorjo'y va Krasnovodsk shaharlaridagi FZO maktabida tarbiyalandi. 1948–1950-yillarda Qo'ng'iro'tga kelib, Esemurat Nurabillayevga shogird tushdi. Undan qo'biz kuylarini, terma va to'lg'ovlarni, shuningdek, «Qoblan», «Shariyor» va «Edige» dostonlarini o'rgandi. Jumabay Bazarovning ijrochi jirov sifatidagi faoliyati 1950-yildan boshlandi.

Jumabay Bazarov o'z xotiralarida Xo'jayli tumanida yuz bergan bir voqeani quyidagicha hikoya qiladi:

«Xo'jayli tumanidagi Nurimbet zargar degan kishining qishlog'ida bo'lib o'tadigan bir to'yga taklif qilindim. Bu to'yga mendan tashqari boshqa baxshilar ham kelgan ekan. To'yxonadan bizga bir lagan ovqat olib kelishdi. Yoshligimni inobatga olib, go'shtni o'rtaga to'g'rab qo'ymoqchi bo'lganimda, o'sha paytda mashhur baxshilardan biri menga baqirib yubordi: “Qaysi yantoq orasidan chiqqan balosan? Agar senga alohida ulush berilsa, o'shani ye! Bo'lmasa, bizning laganimizdan qo'lingni tort!” - deb qichqirdi. Bu so'zlardan nafaqat men, balki to'yni boshqarib yurgan yigitlar ham ranjishdi.

Menga alohida idishda ovqat ulushi keltirildi. Shundan so'ng katta davraning bir chetida menga joy to'shab berildi va haligi baxshi bilan birga kuylashimga ruxsat etildi, - deb eslaydi Jumabay Bazarov.

U so'zida davom etib, quyidagilarni ta'kidlaydi: «Men terma va to'lg'ovlarni ijro etib bo'lib, doston kuylashga kirishishdan oldin haligi baxshiga qaradim. Uning atrofidagi tinglovchilar asta-sekin kamayib, biz o'tirgan tomonga o'tayotgan ekan. Bu holat menda o'z kuchimga nisbatan katta ishonch uyg'otdi. Mening jirovlik san'atimni tan olishlari aynan Xo'jaylidagi shu to'ydan boshlandi», - deydi u.

Shundan so'ng jamoatchilik Jumabay Bazarovni jirov sifatida tanib, uni to'y va bayramlarga tez-tez taklif qila boshladi. O'sha davrdan boshlab u nafaqat Qoraqalpog'istonda, balki Turkmanistonning Ko'hna Urganch, Chorjo'y, Kerki, Xalach, Oqtepa, Kalinin va Qora Jing'il kabi hududlarida ham jirovlik san'atini namoyish etib yurdi.

Keyingi yillarda Jumabay Bazarov qoraqalpoq xalqining asrlar davomida yaratilgan adabiy va musiqiy merosini qunt bilan o'zlashtirdi. O'z ijro repertuarini tobora yangi kuy va ohanglar bilan boyitib bordi.

Jumabay jirov ijro uslubining o'ziga xos jihatlardan biri - doston va qo'shiqlar matnini nihoyatda aniq, «chaqmoqtoshdek» ravshan, so'zma-so'z va tinglovchiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan tarzda yetkazib berishidir. Uning ijro etgan kuylaridagi mazmuniy teranlik, salobat va ohanglarning tushunarli alohida e'tiborga loyiq. Shu bilan birga, uning ijro etgan kuylarini nota yozuviga tushirish ham nisbatan qulay bo'lgan.

Jumabay jirovning boshqa jirovlardan farqi shundaki, u so'z va kuyni o'zaro uyg'unlashtirib, ularni xalqqa yoqimli va tushunarli tarzda yetkazib bera olgan. Jumabay jirov ijrosidagi «Ormanbet biy to'lg'ovi», «Ata darkar yigitga» kabi terma va to'lg'ovlar, shuningdek, «Qoblan», «Shariyor» va «Edige» dostonlarini xalqimiz sevib tinglaydi. U professional jirov sifatida ko'plab jirovlarning kuylarini, terma va to'lg'ovlarini xotirasida saqlab qolish, ularni ijodiy rivojlantirish qobiliyatiga ega bo'lgan. Shu jihatdan u iste'dodli, talaffuzi aniq va ovoz imkoniyatlari keng ijrochi hisoblanadi. Shuning uchun Jumabay jirovni qaysi xalq vakili tinglamasin, uning ijrosi barchaga birdek tushunarli bo'lib, tinglovchilarda katta mamnuniyat uyg'otgan.

Jumabay Bazarov 1976-yilda Samarqandda, 1978-yilda Nukusda va 1983-yilda Shahrisabz shaharlarida o'tkazilgan olimpiadalarda g'olib bo'lgan. 1980-yilda Toshkentda bo'lib o'tgan III Butunittifoq turkologik konferensiyasida «Ormanbet biy to'lg'ovi»ni, terma-qo'shiqlarni hamda «Qoblan» dostonidan parchalarni ijro etib, sobiq Ittifoq va xorijiy mamlakatlardan kelgan taniqli olimlar tomonidan yuksak baholangan.

Jumabay jirov o'ziga xos ijro uslubiga ega bo'lib, zamondosh boshqa jirovlardan ajralib turgan. Shu sababli bugungi kunda ijrochilik va jirovlik an'analari yuksak bosqichga ko'tarishda, ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan musiqiy boyliklarni xalq orasida targ'ib etishda hamda ularni ijro orqali kelajak avlodlarga yetkazishda Jumabay jirovning o'zni beqiyosdir.

Ijrochi jirov sifatida u respublikamizda, shuningdek, xorijiy mamlakatlarda ham milliy madaniyatimizni tanitishda alohida o'rin tutadi. Jumabay jirovning ana shunday ilg'or xususiyatlarini munosib baholagan filologiya fanlari nomzodi, olim Qiriqbay Bayniyazov bu haqda quyidagilarni yozadi:

«Agar amerikalik olim, professor Elza xonim Laude-Sirjautes 1980-yil 12-sentabrda Toshkent shahridagi “Guliston” restoranining banket zalida konsert vaqtida Jumabay jirov ijrosidagi terma-qo'shiqlarni magnit tasmasiga yozib olib ketgan bo'lsa, 1981-yil iyun oyida G'arbiy Germaniyalik olim, Bonn universiteti professori Karl Rayxl Elza xonimdan Jumabay jirovning ijrosini eshitib, u bilan yuzma-yuz uchrashish uchun Qoraqalpog'istonga ataylab izlab kelgan», - deb yozadi u [1].

N. Davqaraev nomidagi tarix, til va adabiyot institutida nemis olimi Karl Rayxl Jumabay jirov ijrosida bir qancha jirovlarning terma va to'lg'ovlarini, shuningdek, «Shariyor» va «Qoblan» dostonlaridan parchalarni yozib olgan.

Bu haqda Karl Rayxl quyidagilarni ta'kidlaydi: «Men dunyodagi eng baxtli insonman. Chunki uzoq vaqtdan beri izlab yurgan narsamning manbasini topdim. O'zbekiston bo'ylab amalga oshirgan sayohatimning eng yuksak nuqtasi bugun Jumabay jirov bilan uchrashgan kunim bo'ldi». Bizning fikrimizcha, nemis olimining bu e'tirofi Jumabay jirov ijrochilik san'atining milliy xususiyatlarini, uning o'ziga xosligini hamda o'zbek va turkman xalqlarining ijrochilik an'analari bilan mushtarak jihatlarini chuqur anglaganidan dalolat beradi. Karl Rayxlning Jumabay jirovga bergan yuksak bahosi, ayni paytda, butun qoraqalpoq xalqining musiqiy san'atiga berilgan munosib baho sifatida ham e'tirof etilishi mumkin. Bonn universitetidan kelgan olimning faoliyati O'zTAGning Qoraqalpog'iston bo'limi muxbirlarini ham qiziqitirdi. Ular amerikalik professor bilan intervyu yozib oldilar. Unda professor Karl Rayxl quyidagilarni ta'kidlaydi:

«Nukusda men shomanaylik jirov Jumabay Bazarov ijrosida “Shariyor” dostonidan parchalar hamda qoraqalpoq xalq qo'shiqlarini magnit tasmasiga yozib oldim. Bonn universiteti professorlari oldida qiladigan ma'ruzamda ushbu yozuvlar va ijro namunalari ma'ruzalar hamda mashg'ulotlar jarayonida foydali xizmat qiladi», - deb javob beradi Karl Rayxl. Shu tariqa, Jumabay jirov xalqimizning og'ir mehnat bilan cho'lni gulistonga aylantirgan qahramon paxtakorlarining shuhratini dunyoga taratishda ham o'z san'ati orqali munosib hissa qo'shdi. Jumabay Bazarov 1984–1987-yillarda Toshkent, Ashxobod, Chorjo'y, Urganch, Nukus va Shovot shaharlarida o'tkazilgan baxshi-jirovlar tanlovlarida qatnashdi. Qoraqalpoq xalqining jirovlik san'atini targ'ib qilish va milliy kuylarni ijro etishdagi yutuqlari uchun u sobiq Ittifoq kompozitorlari diplomlari, Germaniya ustidan qozonilgan g'alabaning 40 yilligi hamda Oktyabr inqilobining 70 yilligiga bag'ishlangan tanlov va simpoziumlarda oilaviy ansambllarga berilgan diplomlar bilan taqdirlandi. Shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasi Madaniyat vazirligining Faxriy yorlig'i va maqto'v yorliqlariga sazovor bo'ldi. Jumabay Bazarov Qoraqalpog'iston Respublikasi xalq ijodiy san'atini rivojlantirish yo'lida ko'rsatgan katta xizmatlari uchun «Qoraqalpog'iston xalq jirovi» degan faxriy unvonga munosib deb topildi.

1989-yilda qoraqalpog'istonlik bir guruh san'at namoyandalari va «Gulpaq» xalq ansambli Chexoslovakiyaga do'stlik safarini amalga oshirdi. Jumabay jirovning Dog'istonga qilgan safari ham qiziqarli voqealarga boy bo'lgan. No'g'aylar yurtida u «Ormanbet biy to'lg'ovi»ni ijro etganida, u yerda yashovchi yoshi ulug', novcha bir chol yig'lab yuborib: «Hoy, jirov, sen mening bobomni qayerdan taniysan?» - deb so'raydi. Bu savol jirovning qalbini larzaga soladi.

1993-yilda u Moskvadagi oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan qoraqalpog'istonlik talabalar tomonidan tashkil etilgan «Navro'z» milliy bayramida ishtirok etdi.

1994-yilda Ashxobod shahrida «Ashiq Aydin Pir»ga bag'ishlangan ilmiy-amaliy konferensiyada qatnashdi. Shu yilning may oyida esa Olmaota shahridagi Qozog'iston Milliy akademiasining konsert zalida o'tkazilgan «Turkiy xalqlar musiqasi» simpoziumida ishtirok etdi.

1997-yilda K. Rayxl tashabbusi bilan «Sharq dostonlarini ijro etuvchilar san'atini o'rganish muammolari» mavzusida o'tkazilgan xalqaro konferensiyada Jumabay jirov, uning tarjimoni - Qoraqalpoq davlat universiteti professori A. Qurbonboyev hamda kompozitor A. Saparov birgalikda ishtirok etib, qoraqalpoq jirovchilik san'ati namunalarini Germaniyada tanitishga o'z hissalarini qo'shdilar. Qoraqalpoq jirovchilik san'atining Yevropa va butun dunyo xalqlariga tanilishiga sababchi bo'lgan Karl Rayxl Jumabay jirov ijrosidagi «Shariyor», «Qoblan» va «Edige» dostonlarini yozib oldi. Ushbu asarlarning ayrimlari nemis, boshqalari esa ingliz tilida kitob shaklida nashr etildi. 2000-yilda Jumabay jirovga «O'zbekiston Respublikasi xalq baxshisi» faxriy unvoni berildi.

2003-yilda Karl Rayxl Nukusga kelganida bergan suhbatida quyidagilarni ta'kidladi: «Qoraqalpoq jirov-baxshilari, jumladan, Jumabay jirov ijro etgan dostonlarni tinglashga qiziquvchilar soni butun dunyoda ortib, 2003-yilda ikki milliarddan oshdi. Men uning kino tasviriga olingan diskini Sharq va Janub mamlakatlariga, hatto Amerikagacha tarqatdim».

Jumabay jirov qayerda bo'lmasin, turkiy tilli xalqlarning o'lmas ma'naviy merosi hisoblangan qoraqalpoq jirovchilik san'atini dunyoga tanitish va rivojlantirishga salmoqli hissa qo'shdi. Jumabay Bazarov 2006-yilda vafot etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Ayimbetov.Q «Xalq danaligi». Nókis, «Qaraqalpaqstan» baspası 1968 jil.
- [2] Japaqov.N, Mámбетov.K, Sultanov.K, Karimov.A «Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı». Nókis, «qaraqalpaqstan» baspası – 1983 jil.
- [3] Maqsetov.Q «Dástanlar, jırawlar, baqsılar» Nókis, «Qaraqalpaqstan» baspası 1992 jil.
- [4] Sağıtov.I «Qaraqalpaq xalqınıń qaharmanlıq eposı» Nókis – 1963 jil.
- [5] Xayratdinov.A «Qobız namaları» Nókis, «Qaraqalpaqstan» baspası 1986 jil.
- [6] Maqsetov.Q «Dástanlar, jırawlar, baqsılar» Nókis, «Qaraqalpaqstan» baspası 1992 jil.